

IN MEMORIAM

ОДЛАЗАК ИСТРАЖИВАЧА БЕОГРАДСКОГ ГРАДИТЕЉСКОГ
НАСЛЕЂА: АРХИТЕКТА МИЛАН МИЛОВАНОВИЋ
(БЕОГРАД, 19. 2. 1971 – 2. 11. 2021)

АЛЕКСАНДАР КАДИЈЕВИЋ

Крајем 2021. године, услед последица заразе вирусом корона, у жеку светске смртоносне пандемије, заувек нас је напустио архитекта Милан Миловановић (1971–2021), који је три деценије пасионирано проучавао београдско градитељско наслеђе. Затечени тим неочекиваним догађајем, сарадници из бројних институција који су га познавали још не могу да се помире са чињеницом да у њихове просторије више неће крочити тако пријатан, предусретљив и елоквентан истраживач, одлучан да допринесе афирмацији заборављених вредности.

Још као студент Архитектонског факултета, Миловановић се афинитетски везао за београдско градитељство између два светска рата (1918–1941). У таквом опредељењу почетком деведесетих није био једини, волонтерски се прикључујући кругу истраживача који су на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду, уз подршку академика Војислава Кораћа, проф. Марице Шупут и др Зорана Маневића продубили разматрања тог архитектонског раздобља, када се и повезао с писцем ових редова.

Упоредо са обогаћивањем научне документације, Миловановић је почео да објављује историографске прилоге, фокусирајући се на архитекте који су због револуционарних превирања емигрирали из Царске Русије (Григорија Самојлова, Андреја Папкова, Леонида Макшејева и Александра Медведева). На том пољу је дао темељан допринос, који савремени истраживачи препознају и поштују. Током проучавања руске уметничке емиграције у Србији, упознао је и своју животну сапутницу, будућу супругу историчарку уметности Јелену Межински Миловановић, која је остварила завидну стручну афирмацију. Потом се окренуо проучавању модернистичког покрета у међуратној београдској архитектури, анализирајући дела његових представника на општини Врачар и шире – Момчила Белобрка, Миладина Прљевића, Бранислава Маринковића, Михајла Радвановића, Јосифа Најмана, Рајка Татића, Ђуре Борошића, Андреја Папкова, Леонида Макшејева и других. Проучавао је и модернистичко наслеђе Новог Сада, Зрењанина, Ниша, Лесковца и Ваљева.

Прихваћен и уважаван, увек спреман да помогне, Миловановић је, поред индивидуалне сарадње с научним и културним институцијама, активно проучавао породичне заоставштине међуратних архитеката, свестан чињенице да оне неумитно нестају, док објекти на терену, о којима садрже оригиналне документе, рапидно губе првобитне атрибуте. На том трагу се повезао с породицама Белобрк, Јеремејев, Медведев, Најман, Самојлов, Симеонов, Тадић и Татић (и другим), стварајући документациону основу за будуће историографске осврте. Грађа коју је сакупио (фотографије, пројекти, скице, сећања, интервјуи, изводи из међуратне штампе и стручне периодике), уз белешке које је сачинио, данас представља драгоцен извор за реконструкцију живота и дела тадашњих пројектаната. Сарађивао је са бројним истраживачима и поклоницима градитељског наслеђа - Зораном Маневићем, Миланом Просеном, Милошем Јуришићем, Марином Ђурђевић, Снежаном Тошевом, Иваном Р. Марковићем, Ненадом Макуљевићем, Светланом Смолчић Макуљевић, Ђурђијом Боровњак, Владаном Путник Прица, Стеваном Мићићем, Дариом Чупићем, Да-

нијелом Милошевић, Иваном Симеонов, Ђелић, Иваном Станићем, Миланом Познанићем, Михаилом Медведим, Алексејем Арсејевим, Надеждом Мосусовом и Владимиром Дуловићем, повезујући се и са другим преко стручних трибина и интернет форума. Продубљујући увид у међуратно градитељско наслеђе које је у постјугословенској кризи грубо потискивано, а у потоњој транзицији и глобализацији додатно деградирано (са чиме се није мирио), Миловановић је од 2010. године интензивирао публицистичку и изложбenu активност. Његови резултати су постали још видљивији, а посебно се издвајају *Прилози проучавању ојуса Драише Брашована (1887–1965) (ЗЛУ Матице српске 44, Нови Сад: 2016)*, монографски каталог и изложба *На врелу неимарства: архитектни породице Таић (Београд: 2017)*, *Силос у Смедереву: заоставштина индустријске архитектуре чешких грађевинара (Смедеревски крај 1918–1941, зборник радова, Смедерев: 2017)*, *Грађевинска делатност архитекте Николе Добровића у Прагу (1922–1933) (Култура 159, Београд: 2018)*, *Архитектура Душан Бабић – реконструкција идентитета (Наслеђе XXI, Београд:*

2020), све са историчарем уметности Иваном Р. Марковићем, као и монографија о архитекти Војину Симеоновићу, припремљена у коауторству са И. Симеоновић Ћелић, И. Р. Марковићем и С. Поповићем, чија се појава ускоро очекује. Током три деценије рада показујући дубоко поштовање према стваралаштву домаћих архитеката, није се слагао с покушајима њихове детронизације у културној меморији, који су се на таласу самозване *критичке историографије* у екстремном облику појавили и у Србији, не наилазећи срећом на ширу подршку.

Врхунац Миловановићевог рада на пољу архитектонске историографије представља приручник скромног назива *Архитекура за комшије*, приређен у сарадњи са историчарем Владимиром Дуловићем, у којем је приказано наслеђе међуратног модернизма. Комуникативан и подстицајан, објављен у два издања (Тачка комуникације, Београд, 2017. и 2020), привукао је пажњу најшире јавности. После уводног осврта на феноменологију београдског међуратног модернизма и *београдског стана*, аутори прилажу аналитичко-документационе досијее појединачних грађевина, од којих је већина историографски невалоризована. Реч је о угловницама и интерполираним зградама Јована Бјеловића, Игњата Поповића, Фрање Јенча, Леонида Макшејева, Георгија Грејца, Теобалда Шнајдера, Александра Секулића, Мише Манојловића и Исака Азриела, Милутина Борисављевића, Богдана Несторовића, Григорија Самојлова, Драгослава Радисављевића, Момчила Белобрка, Момчила Костића и других аутора, које представљају особене интерпретације локалног модернизма. Тиме је показано да на терену нема значајније разлике између *великих* и *малих* архитектонских опуса, модернистичких грађевина примарног и секундарног значаја, већ да све заједно представљају културно-историјски документ једног напредног времена. Уместо устаљеног наратива који је средином 1950-их утемељио ауторитативни Никола Добровић – да сваку архитектонску културу предводе харизматичне личности које прате поборници и следбеници, овом приликом је показано да београдски модернизам садржи много шири круг протагониста који нису у свему опонашали

предводничку елиту. Отуд се у проширивању истраживачког фокуса огледа темељна подстицајност овог специфичног приручника, корисног неупућенима, лаицима, колико и искусним историографима. Одабране грађевине су језгровито анализирани, при чему се Миловановић трудио да у валоризацији градитељског наслеђа обједини методологију архитеката и историчара уметности. Поготово су значајне стрелице које скрећу пажњу на детаље приказаних фасада, као и прегнантан *Речник мање њознајних њојмова*, приложен на крају књиге.

Поред истраживања и популаризације градитељског наслеђа, Миловановић се активно бавио и архитектонским пројектовањем. У том сегменту његове делатности, издвајају се београдски пројекти и реализације: надзиђивање Више грађевинско-геодетске школе (идејно решење, 1997); Апотека, пословни простор и породична зграда проф. др М. Баошића у Београду (идејни, главни и извођачки пројекат, 1999); Црква и парохијски дом Св. Василија Острошког на Бањици (идејни и главни пројекат, 1999); Црква Св. Преображења Господњег на Видиковцу (идејни и главни пројекат, те делови извођачког пројекта, 2000–2001); Парохијски дом у порти Храма Св. Александра Невског (такође са сарадницима, 2001–2005). Бавио се и дискографским истраживањима, колекционарством, систематизацијом звучне грађе, дигитализацијом, звучном рестаурацијом и интернет чез публицистиком.

У напону снаге и интелектуалне зрелости, Миловановић је изненада напустио животну сцену. Иза себе је оставио дубоку празнину, не само међу родбином и пријатељима већ и у свести младих истраживача који су његове коментаре одушевљено упијали. Остављајући иза себе драгоцен публицистички опус, превасходно усмерен на недовољно истражене теме, Милан Миловановић је у свим областима креативног доприноса дао светао пример генерацијама које долазе.

Проф. др Александар Ђ. Кадијевић,
историчар уметности
Филозофски факултет, Београд
aleksandarkadije@sbb.rs